



ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ Α'.
ΑΡΙΘ. 6

Ἐν Πειραιεὶ Ὀκτώβριος
1883

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΜΑΤΑ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

Β'.

Ἡ μάχη τῆς Γραβιάς.

Μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις θυσίαν τοῦ ἥρωος Ἀθανασίου Διάκου καὶ τὸν διασκορπισμὸν τῶν ἐκεῖ συνειλεγμένων Ἑλλήνων ἀνεψήθησαν τοῖς Τούρκοις αἱ ἀγούσαι εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ Ἑλλάδα· τὰ δὲ στρατεύματα τοῦ Μεχμέτ Κιοσσέ καὶ Ὁμέρ Βρυώνη διελθόντα τὰς Θερμοπύλας ἠπεύλουν τὰ μὲν ὑπ' ἐκείνων ἅπασαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Λοκρίδος μέχρι Σουνίου, τὰ δὲ ὑπὸ τὸν Ὁμέρ διηϋθύνοντο πρὸς τὴν Ἀμφισσαν ἵνα εἰσβαλόντα εἰς τὴν Πελοπόννησον κτυπήσωσιν αὐτὴν τὴν ἐστίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Τοῦτου δ' ἐνεκα φόβος κατέλαβεν ἅπασαν τὴν ἡπειρον Ἑλλάδα, τῶν δὲ κατοίκων αὐτῆς ἄλλοι μὲν ἠτοιμάζοντο νὰ ὑποταχῶσι (προσκυνήσωσιν), ἄλλοι δὲ κατέφευγον εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν ὄρων καὶ διασφάγων. Τότε καὶ τὰντρα τοῦ μουσοφιλήτου Παρνασσοῦ ἐγένοντο κατοικίαι ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, νέων τε καὶ γερόντων· τὰ δὲ λείψανα τοῦ ὑπὸ τὸν Διάκον, Πανουριᾶν, Δυοβουνιώτην καὶ Τράκκαν ἐν Θερμοπύλαις μαχησαμένου στρατοῦ διεσκορπίσθησαν κατὰ τὸ δημῶδες εἰς τοὺς λόγγους. Οἱ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τότε διευθύνοντες διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν δυνάμεως προὔχοντες τῆς Λεβαδείας διώρισαν μὲν ἀμέσως τῇ ἡμέρᾳ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Διάκου, τῇ 23

Ἀπριλίου, τὸν Βασίλειον Βούσγον ὡς διάδοχον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐλαχίστας ἐλπίδας εἶχον περὶ ἀποτροπῆς τοῦ ἐκ τῶν βαρβάρων κινδύνου. Οὕτως ἐν μεγίστῳ τότε κινδύνῳ ὄντες οἱ Ἕλληνες ἐμνήσθησαν τοῦ Ὀδυσσεύς· ὅτε δὲ καὶ οὗτος ἀγγελοςπαρηγορίας καὶ σωτηρίας ἐνεφανίσθη αἰφνης ὡς θεόπεμptos τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 2 Μαΐου πρὸς τὴν τρίτην γράψας πρὸς τὸν Βασίλειον Βούσγον· «.. ἐγὼ ἦλθα ἀπόψε ἐδῶ εἰς Χάνι Γραβιάς, καὶ σύ, εὐθὺς ὅπου λάβῃς τὸ παρόν, νὰ μάσης τοὺς συντρόφους, ὅσους καὶ ἂν ἦναι, ἕνας νὰ μὴ λείψῃ, καὶ αὐριον αὐγῇ κίνα καὶ ἔλα ἐδῶ νὰ ἀνταμωθῶμεν..» Ἀμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Ὀδυσσεύς ἐν Γραβιά οἱ περιδεεῖς ἐνεπλήσθησαν θάρρους, οἱ διασπαρέντες συνηθροίσθησαν, οἱ προὔχοντες ἀνέστησαν, οἱ ἀμφιταλαντευόμενοι ὀπλιτάρχαι ἐρρωμένως ἤρχοντο εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, καὶ, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, πάντες τὰ πάντα ἠλπιζον παρὰ τοῦ Ὀδυσσεύς, ἡ δὲ Γραβιά ἐγένετο τὸ Παλλὰδιον τῆς νεαρᾶς ἐν τῇ ἡπείρῳ Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως. Ἰδοὺ ὁ λόγος διὰ ὃν ἡ μάχη τῆς Γραβιάς εἶναι τῶν σπουδαιωτάτων, ὃ δὲ Ὀδυσσεὺς ἥρως σωτήρ. Ὡς ἐχούσης τοιαύτην ἀξίαν τῆς μάχης ταύτης πᾶν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται εἶναι πλεῖστον λόγου ἄξιον, πολύτιμον κειμήλιον, καὶ πρὸ πάντων ἐὰν τύχῃ προερχόμενον ἐκ χειρὸς μαχητοῦ μετασχόντος αὐτῆς ταύτης. Τοιοῦτον εὐτυχῶς κειμήλιον ἔχομεν ἐκ τοῦ μαχητοῦ Ἰωάννου Μαμούρη, ὅστις ἀνδρείως ἠγωνίσαστο παρὰ τῷ Ὀδυσσεὶ ἐντὸς τοῦ περιδόξου ἐκείνου Χανίου. Τὸ χειρόγραφον δὲ τοῦ Ἰωάννου Μαμούρη περὶ τῆς μάχης τῆς Γραβιάς, εἰκαὶ μεταγενέστερον, ὅπερ μετὰ τοῦ ἀρχείου (περιοῦ διελάβομεν ἐν τῷ φιλολογικῷ τοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ τμήματι) τοῦ Ἰωάννου Γκούρα ἠτύχῃσαμεν νὰ εὕρωμεν, ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Εἰς τὸ ἱστορημα «ἡ σπάθη τῆς Ἐκδικήσεως» τὸ ὑπὸ τοῦ ἐπιλοχίου κ. Ν. Βωτυρᾶ ἐκδοθὲν ἀναφέρεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ μάχη τῆς Γραβιάς. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας ἠρύσθη ὁ συντάκτης περὶ τῆς εἰρημένης μάχης δὲν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλικρινεῖς, περιγράφομεν ἡμεῖς ἀπαθῶς καὶ ἀμερολήπτως αὐτήν, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν, συγκροτηθεῖσαν τῇ 23 Ἀπριλίου, ὁ Πανουργιάς, ὀπισθοπορήσας μὲ τοὺς ὑπ' αὐτόν, ἀφίχθη εἰς Γραβιάν τὴν 25 τοῦ αὐτοῦ, ἀποφασίσας νὰ περιμεῖν καὶ νὰ κτυπήσῃ ἐκεῖ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην προβαίνοντα ἤδη νικητὴν ἐκ τῆς Χαλκωμάτας. Ὁ Πανουργιάς κεκμηκῶς ἤδη καὶ ἐκ τῶν κόπων καὶ ἐκ τοῦ γήρατος ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἐξαδελφόν του Γκούραν τὰ περὶ τῆς προμελετωμένης μάχης. Ἐλθόντος δὲ καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου τότε καὶ συμβουλίου μετὰ τῶν γενομένων, ἀπεφασίσθη ὁ μὲν Γκούρας νὰ κλεισθῇ εἰς τὸ ἐκεῖ πανδοχεῖον (χανι), ὁ δὲ Πανουργιάς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης νὰ καταλάβουν τὰ πέριξ στενά. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἀπεφασίζοντο, φθάνει ἡ εἰδήσις ὅτι οἱ Τούρκοι εἰς Λαμίαν ὄχι μόνον ἐφόνευσαν τὸν Διάκον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνεσκολόπισαν ζῶντα, καὶ ζῶντα ἔτι τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν πυράν. Ὁ ἀνήμερος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ θηριώδης αὐτὸς θάνατος τοῦ Διάκου, καὶ ἡ σφαγὴ τῶν λοιπῶν ἐν Λαμίᾳ αἰχμαλώτων Ἑλλήνων ἀνάπτει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐν Γραβίᾳ καπετανέων, καὶ ἀπὸ τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς ἀγανακτήσεως παραφερθεῖς ὁ Γκούρας φεύγει, πετᾷ, φθάνει εἰς Ἀμφίσσαν καὶ ὡς θυσίαν ἐπὶ τῆς μαρτυρικῆς ἐκείνης τέφρας τοῦ ἥρωος Διάκου σπένδει καὶ οὗτος τὸ αἷμα τῶν ἐν Ἀμφίσσῃ βείδων Τούρκων, ἀφείς εἰς τὴν ζωὴν τὸν Ὁσμάν-βέην μόνον, ἀνταλλαχθέντα βραδυτέρον μὲ τὸν Γεώργιον Δυοβουνιώτην. Ἀμέσως δὲ λαβὼν τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια διὰ τὴν μελετηθεῖσαν μάχην καὶ τὸν Μαμούρη μὲ τὴν φρουράν του, φεύγει ἐκεῖθεν διὰ νυκτὸς καὶ φθάσας περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν Γραβιάν ἐδόθη εἰς τὴν ὀχύρωσιν τοῦ πανδοχείου. Ἐν ᾧ δὲ ὁ μὲν Γκούρας παρεσκευάζετο ὀχυρώνων τὸ πανδοχεῖον, ὁ δὲ Πανουργιάς καὶ Δυοβουνιώτης ἡσυχολοῦντο ὑψοῦντες τοὺς προμαχῶνας εἰς τὰ στενά πέριξ κατὰ τὸν Χλωμόν, αἰφνης ἀφικνεῖται χωρικός τις ἐκ Μαυρολιθαρίου κομίζων ἐπιστολὴν ἐπιγραφομένην πρὸς τοὺς Καπετανέους Πανουργιᾶν, Δυοβουνιώτην καὶ Γκούραν· ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἦτο τοῦ Ὁδυσσεύος ζητοῦντος νὰ εἰδοποιηθῇ πῶς ἦσαν οὗτοι συγκεντρωμένοι διὰ νὰ σπεύσῃ πρὸς ἀντάμωσιν των, παρ' ὧν καὶ εἰδοποιηθεῖς ἔφθασε τὴν ἐπιούσαν καὶ οὗτος εἰς τὴν Γραβιάν ἦτοι τὴν 3 Μαΐου μετὰ 70 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀγγελῆς Ν. Γοβγίνας, ὁ Τουρκαλβανὸς Μουσταφᾶς, οἱ δύο Ξηρομερίται Καπογεωργαῖοι, καὶ ὁ ψυχογιὸς του Ζαφείρης διετέλουν ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς του, ἐφ' ὧν δὲ τῶν λοιπῶν ἤρχον ὁ Κασμᾶς Σουλιώτης καὶ ὁ Σπύρος Κατσιογιάννης, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ὁδυσσεύος τότε καὶ οὗτοι ἐλθόντες. Μετὰ 5 δὲ ἡμέρας ἦτοι τὴν 8 Μαΐου, ἅμα ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, ἐφάνη ἐρχόμε-

νος ὁ Ὁμέρ Βρυώνης. Μόλις ἐφάνη καὶ παρ' εὐθύς ἐγένετο ἡ ἀκόλουθος τοποθέτησις. Ὁ μὲν Πανουργιάς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης κατέλαβον τοὺς εἰς τὰ πέριξ στενά ἐτεύιμους ἤδη προμαχῶνας των· ὁ Ὁδυσσεὺς μὲ τοὺς ὑπ' αὐτόν καὶ μὲ τὸν Κασμᾶν καὶ Κατσιογιάννην ὠχυρώθησαν εἰς τὴν Σόνισκαν, ὁ δὲ Γκούρας μὲ τοὺς ἰδικούς του Παπανδριάν, Κομᾶν Τράκκαν, Καπλάνην, Μαμούρη, Φαρμάκην, Κύρκον Γαλαξειδιώτην καὶ μὲ τοὺς λοιποὺς ἐκλείσθη εἰς τὸ πανδοχεῖον, ἀφ' οὗ προειδὼν ἐξαπέστειλε τὸν Παπᾶ Κώσταν καὶ Θεοχάρην Μπαφάν εἰς τὰ βλαχοχώρια στρατολογούντας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ πάντες οὕτω τοποθετηθέντες κατέλαβον τὰς θέσεις των καὶ μόνον ὁ Γκούρας μὲ τοὺς ἰδικούς του ἴσταντο πρὸ τοῦ πανδοχείου, ἀντοπεύοντες τὰς κινήσεις τοῦ μακρὰν εἰσέτι εὐρισκομένου ἐχθροῦ, αἰφνης ὁ Ὁδυσσεὺς μὲ τοὺς 5 ὀπαδούς του, τὸν Γοβγίαν, Μουσταφᾶν, τοὺς Καπογεωργαίους καὶ τὸν Ζαφείρη, ἀφῆσας τὴν θέσιν του ἦλθεν εἰς τὸ πανδοχεῖον παραπονούμενος κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Τὸν ἠρώτησε τότε ὁ Γκούρας, καὶ ὁ Ὁδυσσεὺς ἀποκαλὼν τὸν Κασμᾶν καὶ Κατσιογιάννην «Γκαχάδες» «δὲν μὲ θέλουν» εἶπεν «εἰς τὴν Σόνισκαν διότι εἶνε μόνοι των καπετανέοι, καὶ ἦλθον νὰ κλεισθῶ μαζί σου». Ὁ Γκούρας τότε θαπεύσας τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ἥρωος, τὸν περιέβαλε μὲ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην ιδέαν τοῦ ὅτι, ὅπου καὶ ἂν πολεμήσῃ τις ὑπὲρ πατρίδος καὶ ὅπου ἂν ἀποθάνῃ δι' αὐτήν, εἶνε τὸ ἴδιον, καὶ ὑπὸ τῆς παρηγορίας ταύτης ἐνθουσιασθεῖς ὁ Ὁδυσσεὺς «Ἐ, παιδιὰ» εἶπε στραφεὶς πρὸς τοὺς ἄνδρας τοῦ Γκούρα «ἄς χορεύσωμεν τὸν τελευταῖον χορὸν τῆς ζωῆς» καὶ ταῦτα λέγων δράττει τὸν Γκούραν ἐκ τῆς χειρὸς καὶ σύρει ἔμπρὸς τὸν πυρρίχιον. Τὸν Γκούραν παρηκολούθησαν ἅπαντες οἱ ὑπ' αὐτόν καθὼς καὶ οἱ 5 ὀπαδοὶ τοῦ Ὁδυσσεύος τὸ ὅλον 117. Τοιοῦτοτρόπως χορεύοντες καὶ ἡγουμένου τοῦ Ὁδυσσεύος εἰσῆλθον ἐν τῷ πανδοχείῳ, κατέλαβον τὰς τουφεκῆθρας καὶ ἀνέμενον τὸν ἐχθρόν.

Ὁ ἐχθρὸς πλησιάσας εἰς τὴν Γραβιάν καὶ ἰδὼν κατειλημμένα τὰ πέριξ ἐφορμᾷ πανστρατιᾷ κατ' αὐτῶν καὶ μύλον ὅτι οἱ περὶ τὸν Πανουργιᾶν καὶ τὸν Δυοβουνιώτην εἰς τὸν Χλωμόν καὶ οἱ περὶ τὸν Κασμᾶν καὶ Κατσιογιάννην εἰς τὴν Σόνισκαν ἀντέστησαν τὸ πρῶτον μετὰ καρτεροψυχίας ἀπαραδειγματίστου, μύλον τοῦτο, μὴ δυνάμενοι μέχρι τέλους νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐφορμήσεις ἐχθρῶν ἀναριθμητῶν, βιάζονται νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς θέσεις των καὶ νὰ διασκορπισθῶσιν εἰς τὰ ὄρη. Μετὰ τὴν διασκόρπισιν τούτων ὁ ἐχθρὸς προβαίνει ἤδη νικητὴς πρὸς τὴν Γραβιάν οὐδόλως πιστεύων ὅτι πανδοχεῖον μόνον ἐνὸς μέτρου ἔχον ὕψος καὶ πλινθόκτιστον ἐν ταύτῳ ἡδύνατο νὰ ἐγκλείῃ ἔμφρονας μαχητάς. Πρὶν δὲ φθάσῃ εἰς τὸ πανδοχεῖον τολμητικὰς τις Δερβίσης ἔφιππος τρέχει ἀφικόμενος ἐξῶθεν αὐτοῦ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ὁδυσσεὺς εἰς μὲν τοὺς λοιποὺς ἀπηγόρευσε νὰ πυροβολήσωσι, διὰ νὰ πυροβολήσῃ πρῶτος αὐτός. Τὸν δὲ Δερβίσιν ἠρώτησε τουρκιστὶ «νέ-τέρ»; εἰς τὴν φω-

νήν ταύτην στραφείς ὁ Δερβίσης καταπίπτει νεκρὸς πυροβοληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως, τοῦ Γερογιάννη καὶ ἄλλων προσέτι τριῶν. Μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ ὁρμᾷ ἅπας ὁ ἐχθρὸς μανιωδῶς τότε ζητῶν τὴν ἄλωσιν τοῦ πανδοχείου καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε γενικὸς ὁ πυροβολισμός. Οἱ Ἀλβανοὶ τολμηρότεροι καλύπτουσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ ῥίπτονται ζητοῦντες νὰ θλάσωσι τὴν θύραν, ἀλλ' ἀποτυγχύντες ἐκκενοῦν τὰ πυροβόλια αὐτῶν ἐντὸς τοῦ πανδοχείου διὰ τῶν κάτωθεν τοῦ τοίχου ἡνεωγμένων τουφεκῆθρων. Τὸ πανδοχεῖον πῦρ, μῦδρον καὶ θάνατον πανταχόθεν ἐξερεῦγον ἀραιοὶ τοὺς ἐφορμῶντας, τοὺς ἀπελπίζει καὶ τοὺς ἀπωθεῖ. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἀρχηγοὶ των Ὁμέρ-Βρυώνης καὶ Κιοσσὲ Μεχμέτ Πασσᾶς διατάσσουσιν ἐφοδὸν σφοδρότεραν, καὶ ἤδη αἱ σημαῖαι ἐμπήγονται ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀποχωροῦν. Διατάσσεται ἐτέρα ἐφοδὸς πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἤδη, ἀλλ' οἱ ἀμυνόμενοι καρτερικῶς πολεμοῦντες ἐραταίου καὶ αὐτῇ. Ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὰς ἐφόδους καὶ τῆς ἐσπέρας ἤδη προβαίνουσιν, πολιορκοῦν πανταχόθεν τοὺς κεκλεισμένους καὶ τοὺς πολεμοῦν ἀκαταπαύστως δι' ὅλης τῆς νυκτός. Οἱ κεκλεισμένοι ἐξαντλοῦντες τὰ πολεμοφόδια των καὶ αἶροντες τοὺς λίθους τῆς ἀνατολικῆς θύρας ἀποφασίζουσιν νὰ ἐξορμήσωσι μετὰ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας, ἀλλ' ἡ νύξ πανσέληνος δὲν τοὺς βοηθεῖ. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ μὲν πυροβολισμὸς ἐξηκολούθει ἀδιάκοπως, ἡ δὲ νύξ ὑπεχώρει εἰς τὸ λυκαυγές, αἴφνης τῇ ἄρωγῇ τῆς θείας προνοίας μικρὸν νέφος σκιάζει τὴν σελήνην. Ὁ Γκούρας δραττόμενος τῆς θείας αὐτῆς στιγμῆς «Ἰδοὺ ἡ παναγία μετὰ τὴν τσέργα της (*) μᾶς σκεπάσει» εἶπε, καὶ ἀμέσως διέταξε τὸν Μαμούρην νὰ ἐξέλθῃ ἐμπρός. Ὁ Μαμούρης ἐξορμᾷ τότε πρῶτος μετὰ τὸν Παπανδριάν καὶ μετὰ τινὰς ὀλίγους κατόπιν αὐτῶν ὡς εἰς κέντρον ἐκπηδᾷ ὁ Γκούρας, ἐξορμᾷ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ μαζὺ των ἅπαντες οἱ λοιποὶ. Ἀλλὰ, μόλις τοῦ Μαμούρη ἐξελθόντος, καὶ γενικὸς ἄρχεται πανταχόθεν πυροβολισμός. Οἱ Τούρκοι χύνονται κατὰ αὐτῶν καὶ τὸ ἱππικὸν συσσωματωμένον τρέχει ἤδη νὰ φράξῃ αὐτοὺς εἰς τὰ πρόσω· ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ὅμως πολεμοῦσα καὶ φονεύουσα ἀποθαρρύνει τὸ στίφος τῶν ἱππέων, ἀνοίγει δίοδον εἰς τὸ κέντρον καὶ προχωρεῖ συγκρουομένη παρεμπρός μετὰ Ἀλβανῶν ἑτερον στίφος. Ἐδῶ, ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς ἀνθίστατο, ὁ Παπανδριᾶς «ἀριστερὰ κάμε Μαμούρη» ἐφώναζεν, ὅτε τῷ ὄντι διὰ τῆς στροφῆς ταύτης καὶ ἐμπροσθοφυλακῇ καὶ κέντρον εὐρέθησαν ἅπαντες καταλαβόντες τὰ νῶτα τοῦ ἀνθισταμένου ἐχθροῦ, τὸν ἐκτύπησαν τότε καὶ τὸν διεσκόρπισαν ἐκείθεν βαδίσαντες δὲ ἕως τέταρτον τῆς ὥρας εὗρον ἐμπρός τὸν Παπακώσταν καὶ τὸν Θεοχάρην, οἵτινες στρατολογήσαντες ἐπανήρχοντο πρὸς βοήθειαν τὴν ὥραν ἐκείνην ὁμοῦ μετὰ τὸν Γραβιάν(;) καὶ τὸν Ἀποστόλην Γουδέλην καὶ μετὰ αὐτῶν ἁπάντων μετέβησαν εἰς τὸν Χλωμόν ἀφ' ὅπου κατέλαβον τὰ στενὰ διὰ νὰ

(*) Σκέπασμα μάλλινον χωρικόν.

ἐμποδίσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἀμφισσαν διάβασιν τοῦ Βρυώνη. Εἰς Χλωμόν συνηθροίσθησαν τότε καὶ οἱ λοιποὶ καπετανεῖοι Πανουργιᾶς, Δουβουνιώτης καὶ οἱ Σουλῶται Κασμάς καὶ Κατζίκογιάννης.

Ἐνταῦθα λήγει ἡ μάχη τῆς Γραβιάς, καθ' ἣν 120 μόνον ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ 117 ἦσαν ἐνοπλοὶ, οἱ δὲ 3 ἦσαν οἱ ἄοπλοι ξενόδοχοι, ἀπεφάσισαν νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τοίχου πλινθίνου ἀντιταχθέντες κατὰ πολυαριθμοῦ ἀνδρείου στρατοῦ καὶ καθ' ἣν ὕστερον ἀπὸ μάχην ἀδιάκοπον ὀλοκλήρου ἡμερονυκτείου καὶ ὕστερον ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἐξοδὸν 2 μόνον ἐφονεύθησαν οἱ ἄνδρεῖοι Καπλάνης καὶ Σεφέρης καὶ εἰς ἐπληγώθη ὁ Καπογεωργάκης, ἐν ᾧ ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἔπεσαν καὶ ἐπληγώθησαν τόσοι ὥστε ἐδέησεν ὁ Βρυώνης νὰ διαμείνῃ ὅκτῳ ἡμέρας εἰς τὴν Γραβιάν διὰ νὰ θάψῃ τοὺς νεκροὺς καὶ πέμψῃ εἰς Λαμίαν τοὺς πληγωμένους.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ὅθεν ταύτης παρατηρεῖ πᾶς τις ὅτι ἡ μάχη τῆς Γραβιάς δὲν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως. Ταύτην ἐδημιούργησεν ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἐν τῷ νῶ του μόνος ὁ Πανουργιᾶς καὶ τὴν ἀπόφασίν του ἡσπάσθησαν πρῶτοι ὁ Γκούρας καὶ ὁ Δουβουνιώτης, καθ' ἣν στιγμὴν ἐν Γραβιᾷ δὲν ὑπῆρχε, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ἔλευσις αὐτοῦ ἡλπίζετο· διότι, ἀφ' ὅτου τὸ 1820 ἀπῆλθεν οὗτος εἰς Ἰωάννινα ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔκτοτε καὶ ἡ ὑπαρξὶς καὶ ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἠγνοεῖτο. Τὴν Γραβιάν κατέλαβον ἀπὸ τὴν 25 Ἀπριλίου, τοῦτέστι δύο ἡμέρας ἔπειτα ἀπὸ τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν, ὁ Πανουργιᾶς, ὁ Δουβουνιώτης καὶ ὁ Γκούρας. Ἐκτοτε ἀπεφασίσθη παρ' ὅλων αὐτῶν νὰ κτυπηθῇ ἐκεῖ ὁ Βρυώνης καὶ ἀπὸ τὴν 29 ἢ 30 Ἀπριλίου ὠχυρώθησαν τὰ περίξ καὶ τὸ πανδοχεῖον, ἐν ᾧ ὁ Ὀδυσσεὺς ἦλθεν εἰς Γραβιάν τὴν 3 Μαΐου. Ἐλθὼν δὲ εἶχε μαζὺ του τοὺς 5 ἐκείνους ὀπαδοὺς, τοὺς ὁποίους ὠνομάσαμεν ἀνωτέρω, καὶ οὐχὶ 920 ἄνδρας ὅπως διατείνεται τὸ ἱστορικὸν τοῦ Βωτυρᾶ. Ἡ ἄφιξις τοῦ Ὀδυσσεως ὅσον τῷ ὄντι δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀποβάσας χρήσιμος καὶ λυσιτελής, τοσοῦτον ὅμως ἀφ' ἐτέρου δὲν δύναται νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν καὶ μόνον τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὴν μάχην τῆς Γραβιάς, ἥτις ἀμερολήπτως καὶ ἀπαθῶς ἐξεταζομένη ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν κατὰ τὸ ὅλον εἰς τὸν Γκούραν, διότι μόνος αὐτὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰργάσθη, μόνος ἐκάνονισε τὴν τοποθέτησιν, καὶ μόνος ἀνεδέχθη τὸ τολμηρότερον καὶ τὸ ἀποφασιστικώτερον νὰ κλεισθῇ ἀποθνήσκων μετὰ 111 ὀπαδῶν του τῶν μᾶλλον ἐκλεκτοτέρων εἰς τὸ πανδοχεῖον ὅπως καὶ ἐκλείσθη ἀπ' ἀρχῆς ἄνευ τοῦ Ὀδυσσεως. Ἐὰν δὲ συνεκλείσθη βραδύτερον καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἐκλείσθη ἀναδεχθεὶς τοῦτο. Οὗτος κατὰ τὰ ἀποφασισθέντα ἐτοποθετήθη μετὰ τοὺς 5 ὀπαδοὺς του καὶ μετὰ τὸν Κασμᾶν καὶ Κατζίκογιάννην εἰς τὴν Σόνισκαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀμφοτέρω οὔτοι σωματάρχαι ὄντες ἀνεξάρτητοι δὲν τὸν ἐδέχθησαν ἐπὶ κεφαλῇ των, μὴ θέλοντες συμπολεμοῦντες μετὰ αὐτοῦ νὰ διαμοιράσωσι τὴν δόξαν μεταξὺ αὐτῶν ἔχόντων 70 καὶ ἐκείνου ἔχον-

τος μόνον 5 ἄνδρας, διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀναγκασθεὶς ἀπε-
σῆρθη τότε τῆς Σόνισκας καὶ ἦλθε μὲ τοὺς 5 ὄπαδούς του
κλεισθεὶς καὶ οὗτος μὲ τὸν Ἰκούραν. Ὡστε τὸ κλείσιμον τοῦ
Ὀδυσσεὺς καὶ τὸ πανδοχεῖον δὲν προῆλθεν εἰ μὴ ἐκ περιστά-
σεως.

Δίδοντες τέλος λέγομεν ὅτι ὅταν ἐμβλέψῃ τις εἰς τὴν ἐκβασιν
τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος εὐρίσκει τὰς τοιαύτας λεπτομερείας
πάντη μηδαμινάς. Οἱ πάντες ἐμοχθήσαμεν δι' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν
σκοπὸν καὶ ἕνα εἰς πλειότερον ἢ ὁ ἕτερος ὀλιγώτερον ἡγωνί-
σθη ἀρκεῖ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τῆς θείας βουλήσεως
καὶ τοῦ γενικοῦ συνασπισμοῦ. Δὲν βλέπομεν ὅμως ἐτέρωθεν
διατί, ἀφ' οὗ περιγράφονται καὶ δημοσιεύονται ἱστορικά γεγο-
νότα, νὰ μὴ ἐξιστορῶνται καὶ ὅπως τῷ ὄντι ὑπῆρξαν, καὶ διατί
τοῦ ἐνὸς τὸ κατόρθωμα ἀφαιρούμενον νὰ διδῆται εἰς τὸν ἄλ-
λον. Ἐν ᾧ πᾶν ὅ,τι ἐπραξεν ἕκαστος τὸ ὁμολογεῖ καὶ τὸ κη-
ρύττει αὐτὴ ἡ ζωσα εἰσέτι ἱστορία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὸ
καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν, ὅτι ὁ γράφων πανδῆμως γεγονότα τοι-
αῦτα πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τὰς φαντασίας ἐξιστορῶν πάντοτε
τὰ πράγματα ὅπως εἰς τὴν φύσιν των ὑπῆρξαν. Μόλα ταῦτα
ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἄλλοι θελήσαντες ἐξ ἐπαγγέλματος νὰ συγ-
γράψωσιν ἄλλοτε τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τὴν συνέγρα-
ψαν ὅλως δι' ὅλου κατὰ τὴν φαντασίαν των, εὐρίσκομεν μὰ
τὴν ἀλήθειαν τὸ μυθιστόρημα τοῦ κ. Βωτυρᾶ τὸ ποιηθὲν ἴσως
δι' ἰδίαν του τέρψιν, ὀλιγώτερον φαντασιώδες καὶ πλειότερον
ἀμερόληπτον εἰς τὰ μέρη καὶ τὰ πρόσωπα τῆς ἱστορίας.»
Καὶ τοιοῦτον μὲν τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἰωάννου Μαμουρῆ, περὶ
οὗ θὰ ῥηθῶσιν ὀλίγα τινὰ παρακκτικόν, ἐφ' ὅσον συντελοῦσιν εἰς
ἐπανόρθωσιν τινων πλημμελῶς τανῦν ἐν ταῖς ἱστορίαις τοῦ ἑλ-
ληνικοῦ ἀγῶνος ἐχόντων. (Ἐπεταὶ συνέχεια).

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΟΥ ΑΝΝΙΝΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΕΙΣ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΜΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

LONGFELLOW

ΤΟ ΔΣΜΑ ΤΟΥ ΧΙΑΒΑΘΑ

Μεταφρασθὲν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ πρωτοτύπου

ΥΠΟ

Ι. ΠΕΡΒΑΝΟΓΛΟΥ

(Ἐρ Λειψία τύποις Δρουγονλίου 1882)

Τὸ ἔσμη τοῦτο, μετὰ προλεγομένων καὶ εἰσαγωγῆς τοῦ με-
ταφραστοῦ καλοθελήσαντος τὴν πρὸς με ἀποστολὴν αὐτοῦ¹
χάριν τῆς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 46 τεύχει τοῦ «Ἐσπέρου» μετὰ

¹ Χρυσεδίτου πρὸς κόσμησιν τῆς βιβλιοθήκης μου.

τῆς προσαπαιτουμένης εἰκονογραφίας καταχωρισθείσης δια-
τριβῆς μου περὶ Κεφαλληνίας, τῆς ἰδιαίτερας καὶ προσ-
φιλεστάτης μοι πατρίδος, πεπλουτισμένον εἰκονογραφίαις καὶ
συντομωτάτῃ ἐν ἀρχῇ βιογραφίᾳ τοῦ συγγραφέως, συγκείται
ἐξ 22 κεφαλαίων.

Τὴν ὑπὸ τοῦ ἀξιότιμου καὶ ἀόκνου τῶν Μουσῶν θεράπον-
τος, τοῦ πάνυ εὐπαιδευτοῦ καὶ πολυμαθοῦς κ. Ι. Περβανόγλου
ἐλληνικωτάτην μετάφρασιν ἀναγνούς μετὰ προσοχῆς, φιλολο-
γικὸν κρίνω καθήκον μου τὴν περὶ τε τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς
μεταγλωττίσεως αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐκθεσιν τῶν ἰδεῶν μου. Ἡ
ποίησις εἶναι εἰδυλλιακὴ ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε θεόγνιος οὐδὲ
θεοκρίτιος.—Εἶναι αὐτόχρομα Ἰνδική.

Τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον τοῦτο ποίημα περιέχει ὡς βάσιν
καὶ σκοπὸν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν Ἰνδῶν βραχμάνων
περὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν λαῶν διὰ τῆς ἀποστολῆς Σωτῆ-
ρος τινὸς ἢ Μεσσίου, τοῦ δις, συνωδὰ τῇ Ἰνδικῇ μυθολογίᾳ,
γεννηθέντος μικροῦ Βράμα.

Τοιοῦτον δὲ ὃν τὸ θέμα τοῦ κειμένου ἐλήφθη ἐκ τῶν κοσμο-
γονικῶν καὶ θεοκρατικῶν παραδόσεων τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστο-
ρίας τῶν Ἰνδῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὧν ἡ ἐθνότης ἐπὶ το-
σοῦτον κατὰ τὸν πανάρχαιον διαπρέψασα αἰῶνα καὶ μετ' αὐ-
τὸν ἐπὶ φιλολογικῇ προσῳδῇ διακριθεῖσα συμπαρεσύρθη ὑπὸ τοῦ
ἀκατασχέτου ῥεύματος τῶν κατακτητῶν καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν
ὑπέστη τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ δεινὰ καταλιποῦσα ἀνεξίτηλα
ἔχνη πολιτισμοῦ διαρκοῦς καὶ ὑπερβάντος τὸν ἀραβικὸν καὶ
κατ' ἰδίαν τὸν αἰγυπτιακὸν κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου γέ-
νους κοσμοπολιτικὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ.

Ἡ ἐν μέσῳ τῶν πολέμων καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν ὡς ἐω-
θινὸς ἀστὴρ ἐπιφανομένη εἰρηνοποιὸς τοῦ Χιαβάθα ἐπαγγελία,
ἥτις, δυνάμει τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Μεγάλου Πνεύματος, ἐ χρη-
σίμειυσεν ὡς ἀρχικὴ καὶ οἰονεὶ μυστηριώδης χαλδαϊκὴ κρη-
πίς τοῦ νεωτέρου χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, εὔρηται, ὑπὸ δια-
φόρους ἐπωνυμίας, ἐν ταῖς γραφαῖς ἀπάντων τῶν παναρχαίων
ἐθνῶν. Αὕτη ἐπικρατεῖ οὐ μόνον ἐν ταῖς Vedās τῶν Ἰνδῶν
καὶ ταῖς Zendhāvestā τῶν Ἀριανῶν, Βακτρίων, Πάρθων, Μή-
δων καὶ Περσῶν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἑδδαῖς τῶν Γε-
τῶν, τῶν Δανῶν καὶ ἐν γένει τῶν κατοίκων τῆς Κιμβρικής
χερσονήσου, τῶν Σκανδιναυικῶν λαῶν. Μεταξὺ τῶν Ἑδδῶν
τούτων πρώτη θεωρεῖται ἡ Hávā Mál, συγκεκριμένη ἐκ τεσσα-
ράκοντα περίπου ποιημάτων θρησκευτικῶν, διδασκτικῶν, μυ-
θολογικῶν καὶ ἱστορικῶν συντεταγμένων ἀπάντων ἐν τῇ ἰσ-
λανδικῇ γλώσσῃ, ὧν οἱ συγγραφεῖς καὶ αἱ ἐποχαὶ εἰσὶν ἄγνω-
στοι, καὶ δευτέρα ἡ γνωστὴ ὡς ἔργον τοῦ Σιόρου Στουρλεσῶ-
νος γεννηθέντος ἐν ἔτει 1179 καὶ ἀνελθόντος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ
ἀνωτάτου δικαστοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1215 καὶ 1222 π. Χ.

Τὸ ἔσμη τοῦ Χιαβάθα προσομοιάζει ἐν σμικρῷ τό τε ὕφος
καὶ τὴν πληθὺν τῶν πρωτοτύπων καὶ μεγαλοπρεπῶν ὅσων φυ-
σικῶν εἰκόνων καὶ ἡθικῶν ἐννοιῶν τοῦ ἀξέστου, ἀγρίου, ἀπλοῦ-